

Çin'in Doğu Akdeniz'de Çözüm Önerisi: “Kalkınmacı Barış” Yaklaşımı*

SUN DEGANG**

Prof.Dr.
Ortadoğu Araştırmaları Merkezi,
Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü,
Fudan Üniversitesi, Şanghay, Çin

ZHANG JIEYING***

Fudan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler
ve Halkla İlişkiler Okulu'nda Doktor
Adayı, Şanghay, Çin

*** Sun Degang, Şanghay'da bulunan Fudan Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü'nde Siyaset Bilimi profesörü ve direktörüdür. Harvard Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nde (Eylül 2018-Eylül 2019) misafir öğretim üyesi, Oxford Üniversitesi'ne bağlı St. Antony's College'da Kıdemli Ortak Üye ve Oxford İslam Araştırmaları Merkezi (2012-2013), Denver Üniversitesi (2007-2008) ve Hong Kong Üniversitesi'nde (2004-2005) yine misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Ortadoğu Siyaseti ve Uluslararası İlişkileri, Ortadoğu'da Büyük Güçlerin Stratejileri ve Çin'in Ortadoğu Diplomasisi üzerine çalışmaktadır.*

E-posta: sundegang@fudan.edu.cn

**** Zhang Jieying Şanghay'da bulunan Fudan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Kamusal İşler Okulu'nda doktora adayıdır. Ortadoğu'daki Su Politikaları üzerine çalışmaktadır.*

E-posta: 21110170040@m.fudan.edu.cn

Geliş Tarihi: 09.10.2022

Kabul Tarihi: 24.10.2022

Atf: Sun, D. & Zhang, J. (2022). Çin'in Doğu Akdeniz'de çözüm önerisi: “kalkınmacı barış” yaklaşımı. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 4(1), 32-53.

* Bu makale, Şangay Sosyal Bilimler Planlama Ofisi'nin bir araştırma projesi tarafından desteklenmektedir (2022BGJ008). İngilizceden Türkçeye Tolga Dişçi tarafından çevrilmiştir.

ÖZ

Doğu Akdeniz, Ortadoğu'daki iç karışıklıklardan, ikili ve çok taraflı ihtilaflara kadar uzanan çıkar çatışmalarının en önemli merkezlerinden biridir. Bölge dışı güçler, barış girişimlerine yönelik farklı tutumlar benimsemektedir. Batılı liberaller, "demokrasi açığının" çatışmalara neden olduğunu vurgulayarak "demokratik barış" stratejisini önerirler. Çin, tarafların yerel ve bölgesel kalkınma yoluyla barışı sağlayabileceği fikrine dayanan "kalkınmacı barış" stratejisini öneriyor. Çin, 2020 yılında Lübnan'a insanı yardım sağlamak için bir barış gücü gönderdi. Çin, bununla birlikte altyapının geliştirilmesine ve temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik projeleri merkeze alarak, Lübnan, Suriye ve Filistin'e kapasitelerini geliştirmeleri için kalkınma yardımı ve ekonomik destek teklif etti ve savaşın yıktığı üç ülkede de savaş sonrası yeniden yapılanmaya katıldı. Doğu Akdeniz'deki ihtilafın potansiyel çözümü olacak olan "Kalkınmacı barış" argümanı, Çin'in kırk yıllık reform ve dışı açılma deneyimine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma çözümü, Çin'in Ortadoğu diplomasisi, demokratik barış, Doğu Akdeniz, kalkınmacı barış

Giriş

TÜRKİYE, SURİYE, LÜBNAN, İSRAİL, ÜRDÜN, Filistin ve Mısır'dan oluşan Doğu Akdeniz, güvenlik ikilemlerini ve ekonomik yavaşlamaları içeren çetrefilli sorunlarla uzun süredir boğuşmaktadır. Suriye'deki on yıllık kriz, Lübnan'da kırk yıldır süren siyasi anlaşmazlıklar ve yetmiş yıllık Filistin - İsrail çatışması bunun örneklerindendir. Doğu Akdeniz'de son yıllarda keşfedilen gaz kaynakları, bölgede on yıllardır süren karışıklığın iyice artmasına neden oldu. Giderek daha rekabetçi hale gelen gaz piyasalarının ortasında, Doğu Akdeniz Gaz Forumu (EMGF), maliyetleri düşürmek ve bölgesel entegrasyonu geliştirmek için bölgedeki çeşitli oyuncular arasındaki ilişkileri koordine etmek amacıyla bir platform kurulmasını önerdi. Ne var ki, Türkiye ve Libya artan rekabet gerekçesiyle Forum'un dışında tutuldu (Natural Resource Governance Institute, 2021).

Doğu Akdeniz'in geleneksel ve geleneksel

olmayan çatışmaları iç içe geçmiştir. Bu çatışmalar hem yerel hem de uluslararası hem içsel hem de dışsal ve karmaşık bağlamlarla, hem ülke içi hem de harici kaynaklıdır. Bahsedilen çatışmalar, Çin gibi yeni bir aktör tarafından yaratılmadı. Ancak Pekin, Doğu Akdeniz ihtilafının çözümünde bir paydaş ve önemli bir oyuncudur çünkü Arap Birliği'nin ikinci, Türkiye ve İsrail'in üçüncü büyük ticaret ortağıdır. Kuşak ve Yol'un kavşağında bulunan Doğu Akdeniz, Çin'in Ortadoğu ve Akdeniz politikasında baskın bir konuma sahiptir.

2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Kuşak ve Yol Girişimi'ni (KYG) başlattı. Cumhurbaşkanı Xi, 2021'de Birleşmiş Milletler'de Küresel Kalkınma Girişimi'ni ve 2022'de Küresel Güvenlik Girişimi'ni gündeme getirdi. Bu girişimler, ekonomik girişimlerden ve kalkınma politikalarından daha fazlasıdır. Aslında, Doğu Akdeniz'de ve gelişen dünyada güvenliğin sağlanmasının ekonomik araçlarıdır. Bu, Çin tarzı bir "kalkınmacı barış" girişimidir.

“Kalkınmacı barış”, Çin’in ekonomik önlemler vasıtasıyla Ortadoğu’daki güvenlik yönetimine katılımını sağlayan önemli bir girişimdir. 2016 yılında Arap Birliği’nin Kahire’deki merkezinde yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı Xi Jinping, “kalkınmacı barış”ı şöyle formüle etti: “Zorlukların üstesinden gelmenin anahtarı kalkınmayı hızlandırmaktır. Ortadoğu’daki kargaşa, kalkınma eksikliğinden kaynaklanmaktadır ve nihai çözüm, herkesin refahını ve saygınlığını dikkate alan bir kalkınma stratejisindedir (Xi, 2016).” Onun görüşüne göre, devletler siyasi sistemlerini değiştirmeden de ekonomik kalkınmayı ve sosyal istikrarı sağlayabilirler.

Batılı liberallerin, “demokrasi açığının” rejim başarısızlığının temel nedeni olduğunu vurgulayan çözüm önerisinin aksine Çin, çatışmaların maddi unsurlarına önem vermektedir.

Batılı liberallerin, “demokrasi açığının” rejim başarısızlığının temel nedeni olduğunu vurgulayan çözüm önerisinin aksine Çin, çatışmaların maddi unsurlarına önem vermektedir. Küreselleşme, zengin ve fakir arasındaki uçurumun genişlemesine, ekonomik ve finansal risklere karşı ülkelerin dirençlerinin düşmesine ve küresel enerji ve gıda güvenliği sorunlarının yoğunlaşmasına neden olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve gelir dağılımı üzerinde bir dengesizlik oluşturmuştur. “Kalkınma açığı” küreselleşmenin oluşturduğu bu dengesizlikten kaynaklanmaktadır (Wang & Han, 2022: 10). 1970’lerin sonlarında başlayan Reform ve Dışa Açılma politikalarının tecrübelerine

dayanarak Çin, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’daki karışıklığın temel nedeninin “kalkınma açığı” olduğunu altını çiziyor. Ortadoğu’daki siyasi sistemler çok çeşitlidir ve aralarındaki ideolojik bölünmeler devasadır. Bunlar çatışan tarafların uzlaşmasını zorlaştırmaktadır. Ancak kalkınma, şu an çıkarları çatışan tüm tarafların ortak çıkarı ve evrensel değeridir. Böylece siyasi çıkmazı, kalkınma yöntemiyle adım adım çözmek daha kolay bir yoldur.

Çin’in “kalkınmacı barış” hipotezi nedir? Batılı barış girişimleri ile arasındaki farklar ve benzerlikler nelerdir?

Aslında mevcut literatür, Ortadoğu, Afrika ve diğer bölgelerde “kalkınmacı barış”ın uygulanmasının koşullarına ve avantajlarına ışık tutmuştur. Afrika çalışmaları uzmanı Çinli Wang Xuejun, Çin’in “önce kalkınma” politikasının, barış ve güvenlik yaklaşımını da Batılı ülkelerin deneyimlerine dayanan liberal barış fikrinden farklı olarak, “kalkınmacı barış” çerçevesinde şekillendirdiğini vurguluyor (Wang, 2018). BM’nin barışı sağlama görevi konusunda Richard Gueli ve Sybert Liebenberg, “kalkınmacı barış misyonları” kavramının, kısa vadeli askeri güvenliğin uzun vadeli kalkınma için gerekli bir ön koşul olduğunu savunan geleneksel görüşe meydan okumayı amaçladığını savunuyorlar. Sivil yeniden yapılanma çabalarının askeri düzlemdeki barışı nasıl güçlendirebileceğini ve başarılı geçişler için gereken ivmeyi nasıl yaratabileceğini inceleyerek bu iddiayı test etmek adına bir öneri sunuyorlar (Gueli & Liebenberg, 2007).

Şimdiye kadar bu konuda, teorik çalışmalardan ziyade ampirik ve mikro düzeyden ziyade makro düzeyde çalışmalar yapılmıştır. “Kalkınmacı barış” kavramının ve çağrışımının ayrıntılı bir şekilde açıklığa kavuşturulması konusunda hala

eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca, Çin'in Doğu Akdeniz'deki "kalkınmacı barış" hamlelerine ilişkin teorik çalışmalar ve vaka çalışmaları yetersizdir. Bu nedenle, bu makale "kalkınmacı barış"ın yaptığı çağrısıyla başlamaktadır ve Çin'in Doğu Akdeniz'e yönelik diplomasisi bağlamında "kalkınmacı barış" girişimini ortaya koymasına yön veren iç dinamiklerini ve dış dünyayla ilgili yol haritalarını anlamaya çalışmaktadır.

Demokrasi Yerine Kalkınma: Çin'in "Kalkınmacı Barış" Önerisi

Soğuk Savaş sonrası dönemde, barış ve kalkınma dünyanın iki teması olmaya devam etmiştir. Barış, kalkınmanın temeli ve kalkınma, barışın itici gücüdür. Çin ile Afrika, Arap ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki kapsamlı işbirliğinde "kalkınmacı barış" önemli bir diplomatik kavram haline gelmektedir. Çünkü barış ve kalkınma, Çin ve diğer gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliği için önemli bir hedeftir. Cumhurbaşkanı, Xi Jinping, Mayıs 2017'de, Uluslararası İşbirliği için Birinci Kuşak ve Yol Forumu'nda barış eksikliği, kalkınma eksikliği ve yönetim eksikliğinin, insanlık ve barış için ciddi zorluklar olduğuna dikkat çekmişti. Kalkınma ve yönetim, yeni dönemde Çin diplomasisinin hedefleri haline gelmiştir. 21. yüzyılda dünyanın başlıca yakıcı sorunlarıyla karşı yüzleşen "kalkınmacı barış" doktrini, bölgesel çatışmaların nasıl etkin bir şekilde hafifletileceği, kalıcı barışın ve ortak kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceği konusunda teorik ve pratik öneme sahiptir.

Şimdiye kadar, uluslararası çatışmaların temel nedeni ve çözümleri ile ilgili en az iki rakip öğreti ortaya çıkmıştır. İlk öğreti, batı liberalizmi ile karakterize edilmektedir. "Demokratik barış" savunmaktadır. Bu öğretiye göre çatışmalar,

diktatörlükten ve "demokrasi eksikliğinden" kaynaklanırken; demokrasilerdeki hukuk sistemi, askeri çatışmaların önlenmesini sağlayan bir dizi inançlar kümesi oluşturmaktadır (Owen, 1994: 87-125). Demokratik barış teorisi, liberal demokratik hükümet biçimlerine sahip ülkelerin birbirleriyle savaşa girme olasılığının diğer hükümet biçimlerine göre daha az olduğunu belirtir. Teorinin savunucuları, Alman filozof Immanuel Kant'ın ve daha güncel olarak, 1917'de verdiği I. Dünya Savaşı mesajında "dünya demokrasi için güvenli hale getirilmelidir" diyen, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın yazılarından yararlanmaktadır (Longley, 2022).

İkinci öğretinin ayırıcı özelliği materyalist bir bakışa dayanmasıdır. "Kalkınmacı barış"ı savunmaktadır. Buna göre çatışmalar, öncelikle maddi servet kıtlığından kaynaklanır ve çatışmaların ana nedeni "kalkınma eksikliğidir". "Kalkınmacı barış", kalkınmanın getirisi olan kazancın tüm topluma fayda sağlayabileceğini ve siyasi istikrarın desteklenmesine, sosyal çelişkilerin ve bölgesel çatışmaların çözülmesine yardımcı olabileceğini, kalkınmanın ürettiği ekonomik kazancın hem ulusal hem de bölgesel düzeyde bir güvenlik kazancına dönüştürülmesini ifade eder (Sun & Zhang, 2019: 116).

Tablo 1'in gösterdiği üzere, "kalkınmacı barış" açık bir hipotez içerir: Demokratik yönetim ile karşılaştırıldığında, ekonomik yönetim daha az riske fakat daha iyi bir etkiye sahiptir. Ülke içi siyasi ve sosyal istikrar ön koşul olmak üzere, hangi siyasi kurum seçilirse seçilsin, merkeze ekonomik inşayı olarak kalkınmayı sürdürme yeteneğine sahip olduğu ve devlet egemenliğindeki yatırımlar yoluyla (ve yabancı yatırımların da yardımıyla) ekonomik büyümeyi yönlendirebildiği sürece barışı sağlama gücüne sahip olunacaktır (He, 2017: 25-26).

Tablo 1. Doğu Akdeniz’deki İki Barış Girişimi

	Demokratik Barış	Kalkıncı Barış
Diplomatik Yaklaşımlar	Liberalizm	Materyalizm
Tehdidin Kaynağı	Otoriter rejimler	Sosyo-ekonomik arka plan
Kilit Sorun	Demokrasi Eksikliği	Az gelişmişlik
Stratejik Hedef	Demokrasiyi temin etmek	Yerel ekonomik kalkınmayı sağlamak
Merkezi Görev	Demokratikleşme	Ekonomik yeniden inşa
Stratejik Öncelik	Demokrasinin geliştirilmesi	Ekonomik kalkınmanın önündeki engellerin kaldırılması
İdare	Demokrasinin idaresi	Ekonominin idaresi
Kurumsal İnşa	Demokrasinin inşası ve hukukun üstünlüğü	Ekonomik kalkınma
Yörünge	Yukarıdan aşağıya	Aşağıdan yukarıya
Risk beklentileri	Riski kabul etme modeli	Riskten kaçınma modeli
Müdahale türü	Reformasyon (İslahatlar)	Modifikasyon (Tadilatlar)

Kaynak: Degang Sun & Jieying Zhang, 2022.

Çin, Ortadoğu’daki çatışmanın kaynağının az gelişmişlik olduğunu düşündüğü için “kalkıncı barış”ı destekliyor. Başka bir deyişle, Çin’in kalkınma deneyiminin gösterdiği üzere, Ortadoğu’daki büyük sorunların kökünde de yoksulluk yatmaktadır. 2012 yılında dünya ekonomisinin %11,3’ü olan Çin’in toplam ekonomik hasılası, 2021’de %18’in üzerine çıkmıştır. Kişi başına GSYİH 6,300 dolardan 12,000 doların üzerine çıkmıştır. Çin bugün 400 milyondan fazla insanı kapsayan dünyanın en büyük orta gelir grubunu oluşturmuştur ve kırsalda yaşayan 100 milyon yoksul insanı yoksulluktan kurtarmıştır. Her bakımdan yeterli orta halli refah toplumunu inşa etmek isteyen Çin’in ekonomik, bilimsel, teknolojik ve geniş anlamda ulusal gücü yepyeni bir düzeye sıçramıştır (People’s Daily, 2022). Bu sebeple Çin, kalkınma ve güvenliğin bir vücudun iki kanadı ve bir

ekonominin iki tekerleği olduğunu vurgulamaktadır.

Şubat 2019’da, Suudi Veliaht Prensi Muhammed bin Salman’ın ziyareti sırasında People’s Daily’de yayınlanan başyazıda, Ortadoğu’daki tüm sorunlarının anahtarının yalnızca kalkınma olduğuna dikkat çekilmiştir: “Kalkınmayı sağlayacak koşulları oluşturmak için daha barışçıl çabalar gösterilmelidir. Barışı harekete geçirecek kalkıncı bir işbirliği, kalkınma ve barış arasında karşılıklı bir koordinasyon ve birbirini geliştirme döngüsü oluşturacaktır. Bu nedenle, Ortadoğu’da kalkıncı barışı teşvik edecek bir yönetim yolunu keşfetmek adına daha fazla çaba gösterilmelidir (Zhong, 2019).” Kalkınma ve barış arasındaki diyalektik ilişkiden yola çıkarak Çin, Ortadoğu’daki çatışmaların çözümünde kalkınmanın oynayacağı temel rolü vurgulamaktadır.

Gerçekten de gelişmekte olan ülke ve bölgelerdeki yerel ve bölgesel çatışmalar, öncelikle yavaşlayan ekonomik büyüme, geri kalmış altyapı, yüksek işsizlik oranı ve yüksek enflasyon oranı ile vücut bulan "kalkınma eksikliği" sorununun bir sonucudur.

Çin'in Ortadoğu'da "Kalkınmacı Barış" Önerisi

Çin'in Ortadoğu'ya yönelik "kalkınmacı barış" önerisi, Çin Komünist Partisi'nin kalkınma ve dışı açılma sürecinde edindiği tecrübenin bir ürünüdür. Çin özelliklerine sahip "ortak kalkınma" kavramı ulusaldan evrensele doğru yayılmış, faydası Çin halkından bütün dünyadaki halklara doğru genişlemiştir (Guo & Gao, 2017: 60-65).

ABD ve Avrupa'nın demokratik yönetim yöntemi engellerle karşı karşıyadır. Çatışma sonrası dönemde Ortadoğu ülkeleri istikrara ya da barışa yönelmedi. Bunun yerine, birçoğu "ikinci devrimi" yaşadı.

BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasındaki yükselen bir ekonomi olarak Çin, elinden geldiğince "kalkınmacı barış" konseptini uygulamaktadır ve "Kuşak ve Yol" üzerindeki ülkelerin barışçıl kalkınmasını desteklemektedir. Çin, Ortadoğu'da "kalkınmacı barış"ı şu sebeplerden dolayı savunmaktadır:

Birincisi, Ortadoğu'daki "kalkınma eksikliği" sorunu bir an önce çözüme kavuşmalıdır. Uluslararası Para Fonu'na göre, bugün sadece 39 gelişmiş ekonomi varken, 154 yükselen piyasa ve gelişmekte olan ekonomi var (IMF, 2022). Nispeten yüksek doğal doğum oranlarına sahip olan Ortadoğu, gelişmekte olan ül-

keler arasında en kalabalık bölgelerden biridir. Ortadoğu'daki ortalama işsizlik oranı, dünyadakinden iki kat daha yüksek olan %9.8'e ulaşmıştır (International Labour Organization, 2022). Yüksek doğum ve işsizlik oranları ile düşük ekonomik büyüme oranları Ortadoğu'da birbirini izleyen ekonomik ve sosyal sorunları tetikleyerek, bölgede zaten kırılan olan barış durumunun bozulması riskini artırmaktadır.

İkincisi, ABD ve Avrupa'nın demokratik yönetim yöntemi engellerle karşı karşıyadır. Çatışma sonrası dönemde Ortadoğu ülkeleri istikrara ya da barışa yönelmedi. Bunun yerine, birçoğu "ikinci devrimi" yaşadı. Daha da kötüsü, yeni jeopolitik olaylar nedeniyle bazı eski çatışmalar tekrar başladı (Hudson, 2013). "Demokratik barış"ın başarısızlıkları ışığında, Ortadoğu ülkeleri barışı gerçekleştirmenin alternatif yollarına, yani ekonomik ve sosyal kalkınmaya, yöneldiler. Görünüşe göre, on yıl süren "Arap Baharı"ndan sonra geçiş dönemi Arap devletleri tarihsel kökenlerine geri döndüler ve daha fazla Ortadoğu ülkesi Çin'in "kalkınmacı barış" girişimine ilgi göstermeye başladı.

"Kalkınmacı barış" önerisi, ekonomik kalkınma gündemini çatışmaların çözümü ile birleştirmektedir. Farklı kuvvetlerin uluslararası toplum ve bölgesel aktörlerle bütünleştirilmesi, tüm üyelerin sorumlu paydaş rolünü oynamasına olanak tanımaktadır. Dahası, stratejik hedefleri taktik hedeflerle bir araya getirmekte; barışı, siyaseti, insancılığı, kalkınmayı ve insan hakları sürecini birbirine entegre etmektedir. Çatışmanın tekrarlanması olasılığını azaltmak için, yeni hükümetin kapasite geliştirme yeteneğini ve ekonomik büyümeyi teşvik ederek savaş ekonomisinden çıkışı sağlamaya çalışmaktadır (Olivier, 2013: 115; 118).

Çin, Ortadoğu'daki çatışmaların temel nedeninin kalkınma eksikliği olduğunu savunuyor. 2019'da ortalama küresel işsizlik oranı %5.4 oldu ve Ortadoğu'daki ülkelerde işsizlik bu ortalamanın iki katıydı.

Bu oranlarla Ortadoğu, tüm bölgeler arasında ilk sırada yer aldı. 2020'de Ortadoğu'daki işsizlik oranı %11.7'ye çıkarak dünyadaki tüm bölgeler arasında en yüksek sırada yer almaya devam etti. Bu yüzden işsizlik gibi kalkınma sorunları bu ülkeler için en önemli önceliklerdir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 109 ülkenin incelenmesiyle hazırlanan 2021 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'ne göre Çok Boyutlu Yoksulluk kapsamındaki nüfus 1.3 milyar kişiye ulaşmıştır. Bu, ülkelerin toplam nüfusunun %21.7'sini temsil etmektedir ve bunların yarısı 18 yaşın altındaki çocuklardır (Oxford Poverty & Human Development Initiative and United Nations Development Program, 2021: 4-5).

Çin, çıkar çatışmalarını ve savaşı durdurmanın en kolay yolunun yoksulluğu ortadan kaldırmak ve kalkınmayı teşvik etmek olduğunu savunuyor. Mart 2021'de Dışişleri Bakanı Wang Yi, Ortadoğu'da güvenlik ve istikrarın sağlanması için "beş maddelik bir girişim" ortaya koydu: 1. Karşılıklı saygıyı savunmak, 2. Eşitlik ve adaleti desteklemek, 3. Kitle imha

silahlarının yayılmasının önlenmesini sağlamak, 4. Ortak güvenliğin birlikte sağlanmasını teşvik etmek ve 5. Kalkınma alanında işbirliğini hızlandırmak.

"Kalkınmacı işbirliği" de "kalkınmacı barış" gibi güvenlik hedefli bir ekonomik araçtır. Wang Yi, Ortadoğu'da uzun vadeli istikrarın kalkınma, işbirliği ve uzlaşma gerektirdiğini vurgulamıştır. Uluslararası toplum, COVID-19'u aşmak ve mümkün olan en kısa sürede ekonomik ve sosyal iyileşmeyi sağlamak için birleşmelidir. Çatışmadan sonra ülkelere yeniden yapılanmaya yardımcı olmak, petrol üreten ülkelerin farklı alanlara doğru ekonomik büyümesini desteklemek ve Ortadoğu ülkelerinin gelişmesine ve yeniden canlanmasına yardımcı olmak amacıyla ülkelerinin farklı kaynak dağılımlarını birleştirmek için çaba sarf edilmelidir (China Daily, 2021). Çin-Arap Reform ve Kalkınma Forumu ve Ortadoğu Güvenlik Forumu, Çin'in "kalkınmacı barış" girişi için iki önemli mekanizmadır.

21 Eylül 2022'de İkinci Ortadoğu Güvenlik Forumu Pekin'de yapıldı. Dışişleri Bakan Yardımcısı

Deng Li açılış törenine katıldı ve açılış konuşması yaptı. Burada, "kalkınmacı barış" stratejisini temel alarak "kalkınma yoluyla güvenliği geliştirme" önerisini dile getirdi.

"Bölgede uzun dönemli istikrarın sağlanabilmesi adına Çin, COVID-19 sonrası ekonomik toparlanma ve gıda ve enerji güvenliğinin yanında halkın geçimini iyileştirmek ve istikrarı korumak için de Ortadoğu ülkelerine imkanları dahilinde yardım etmeye isteklidir. Çin, Ortadoğu ülkeleriyle kalkınma stratejileri alanındaki kenetlenmesini güçlendirmeyi, üretim kapasitesi teknolojisini ve kaynak piyasası avantajlarını birbirine entegre etmeyi, "Kuşak ve Yol"u ortaklaşa inşa etmeyi ve serbest ticaret müzakerelerini geliştirmeyi istemektedir. Çin, ticaret, enerji ve altyapı alanlarında geleneksel işbirliğini temel alan yeşil inovasyon, gıda ve enerji, sağlık, yatırım ve finans alanlarındaki işbirliklerini güçlendirmek için isteklidir. Bununla sürdürülebilir kalkınma ile sürdürülebilir güvenliği teşvik etmeyi ve Ortadoğu güvenliği için sağlam bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022)."

"Kalkınma yoluyla barışın sağlanması" konusu, "Arap Baharı"nın patlak vermesinden bu yana, Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki iletişimin önemli bir parçası haline geldi.

Güvenlik ve kalkınmanın bir madalyonun iki yüzü olduğu ve ilkinin, ikincisinin temeli olduğu sağduyu ile anlaşılabilir. Ancak "kalkınmacı barış" ilişkinin yönünü tersine çevirebilir, çünkü "kalkınmanın" potansiyel olarak güvenlik için bir ön koşul olabileceğini öne sürmektedir. Teoriden pratiğe, "kalkınmacı barış", Çin'in Ortadoğu'daki

barış girişimine katılımı için önemli bir yaklaşım haline gelmiştir. Temmuz 2018'de Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Xi Jinping, o zamanki BAE Başkan Yardımcısı ve Başbakanı Şeyh Muhammed bin Raşid Al Maktoum ve Abu Dabi Veliaht Prensi Şeyh Muhammed bin Zayed Al ile yaptığı görüşmede şu noktaya dikkat çekti: "Şu anda Batı Asya ve Kuzey Afrika'daki halklar güvenlik ve istikrarın özlemini çekmektedir. Görünen o ki, barışı, reformu ve kalkınmayı sürdürmek, durdurulamaz bir eğilimdir. Çin, ikili stratejik işbirliğini derinleştirmek ve Ortadoğu'da kalkınmacı barışı içeren bir yol aramak istemektedir (People's Daily, 2018)." Çin hükümeti, Ortadoğu'da bir barış girişimi açısından "kalkınmacı barış"tan ilk kez BAE'deki mevkidaşlarıyla konuşurken bahsetmiş oldu.

Şubat 2019'da, BAE'yi ziyaret eden Cumhurbaşkanı Xi, Veliaht Prens Muhammed bin Salman ile görüştüğü sırada şunları söyledi: "Çin, Ortadoğu'da 'kalkınmacı barış'ı teşvik etmeyi, bölgede Kuşak ve Yol'u birlikte inşa ederek barış ve istikrar için sağlam bir temel oluşturmayı ve bölgesel kalkınma alanında işbirliklerini güçlendirmeyi içeren bir idare yolunu ortaklaşa inşa etmek için Suudi Arabistan ile birlikte çalışmaya hazırdır (Xinhua Net, 2019)." "Kalkınma yoluyla barışın sağlanması" konusu, "Arap Baharı"nın patlak vermesinden bu yana, Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki iletişimin önemli bir parçası haline geldi.

Doğu Akdeniz, Çin'in "kalkınmacı barış"ı hayata geçirmesi için önemli bir arenadır. Bu çalışmada Çin'in "kalkınmacı barış" önerisini Suriye, Filistin ve Lübnan örneklerinde nasıl uyguladığı incelenmektedir. Üç ülke de, Doğu Akdeniz'de yer alan petrol fakiri, savaştan zarar görmüş ve rejim açısından kırılgan Arap ülkeleridir. Böylece karşılaştırmalı bir çalışma yapmak daha kolaydır.

Çin Devlet Konseyi Üyesi ve Dışişleri Bakanı Wang Yi, Suriyeli mevkidaşı Faysal Mikdad ile 17 Temmuz 2021'de Şam'da bir araya geldi. (Xinhua, 2021)

Çin'in Suriye'deki "Kalkınmacı Barış" Politikası

Suriye, yaşam koşullarını ciddi şekilde kötüleştiren uzun süreli bir siyasi ve sosyo-ekonomik krizin içindedir. Dış güçler, Suriye iç savaşına görevlendirdikleri vekilleri yoluyla dahil olmaktadır. 2011'den bu yana devam eden Suriye'deki iç savaş, dünyanın bugünkü en acımasız çatışması olarak kabul edilmektedir (ClearIAS, 2017). Sağlık sisteminin zaten var olan kırılganlığı, COVID-19 pandemisinin getirdiği baskıyla iyice artmıştır. On ikinci senesine giren krizde şimdiye dek 6,9 milyon kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalırken 5,6 milyon kişi de, çoğunluğu komşulara olmak üzere, farklı ülkelere sığınmacı olarak göç etti (Dünya Sağlık Örgütü, t.y.).

BM Güvenlik Konseyi'nin diğer daimi üyelerinin aksine Çin, Suriye'de asker bulundurmamaktadır ve

savaşın parçaladığı ülkede jeopolitik çıkar veya etki alanı aramamaktadır. Çin hükümeti, ortak uluslararası çabalara dayalı barış önerilerini araştırmak için 2016 yılında Suriye sorununa yönelik bir özel elçi ataması yaptı. Çin'in Suriye Özel Elçisi Xie Xiaoyan, Suriye'deki vekalet savaşının 10. yıldönümünde Çin'in Suriye konusundaki tutumunu açıkladı. Xie, Çin'in siyaset, güvenlik, insani yardım ve yeniden inşa konularında Suriye krizinin kalıcı olarak çözülmesine yardımcı olacak kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesi için çağrıda bulunduğunu ifade etti (Liu, 2021). Rusya, ABD ve Avrupalı güçlerin aksine Çin, uluslararası toplumun farklılıkları bir kenara bırakarak ortak bir zemin araması gerektiğini savunmaktadır ve siyasi uzlaşma için ekonomik alanda yeniden yapılanmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Ekonomik yenilenme Suriye'deki siyasi çıkmaz için önemli bir atılım olabilir.

Geçen yıllarda Çin, Suriye'de barışın sağlanması, Suriye vatandaşlarının çıkarlarının korunması ve COVID-19 salgınıyla mücadele gibi alanlarda ülkenin insani koşullarının iyileştirilebilmesi için, Suriye'ye ABD ve Avrupa tarafından uygulanan yaptırımların kaldırılması çağrısında bulundu. Bu demek oluyor ki, Çin'in "kalkınmacı barış" girişimi ekonomik ve sosyal yeniden inşanın aşağıdan yukarıya doğru organize edilmesine dayanmaktadır. Çin'in fon sağlaması ve Suriyelilere insani yardım yapacağını açıklaması buna bir örnektir. Bölgede bir vekil bulundurmadığı için Çin gerekli insani yardım ve ekonomik işbirliği için hem Birleşmiş Milletler ile hem de Suriye merkezi hükümetiyle işbirliği yapmaktadır (Ding & Sun, 2021: 57).

**Çin'in "kalkınmacı barış"ı
Çin hükümeti tarafından
başlatılmaktadır fakat Çinli firmalar
tarafından yürütülmektedir. Bu,
Çin'in izlediği "sahneyi devlet kurar,
oyunu firmalar oynar" modelinin
bir örneğidir.**

Suriye çatışması iki aşamaya ayrılmıştır. İlk aşama askeri çatışmadır. Bu aşamada Çin, Suriye'nin içişlerine karışmama ilkesine bağlı kaldı ve çatışmanın çözümünü BM'nin sunduğu çerçeve içinde aradı. İkinci aşama siyasi uzlaşma ve ekonomik alanda yeniden inşadır ve bu aşamada Çin daha büyük bir rol oynamıştır. Savaş sonrası yeniden inşada Çin, işletmelerinin Suriye'nin yeniden inşasına katıldığı çeşitli anlaşmaları istikrarlı bir şekilde yürüttü ve Çinli işletmeler de bu alanda aktif katılımcı bir tutum sergiledi.

Çin, işletmelerini Suriye'de "kalkınmacı barış" yönteminin uygulanmasında rol almaya teşvik etmektedir. Mayıs 2017'de Çin-Arap Ticaret Derneği,

"Suriye'de Güvenlik Durumu ve Yeniden Yapılanma Fırsatları - Çin-Arap Ticaret Derneği'nin Suriye Ziyareti Hakkında Brifing" başlıklı bir seminere ev sahipliği yaptı. Seminerde Suriye'nin yeniden inşasını içeren birçok proje gündeme geldi. Katılan firma temsilcilerinin de olumlu karşıladığı ve desteklediği bu projeler gıda, su, altyapı, elektrik, yapı malzemeleri ve tarım gibi alanları içermektedir. Aynı ay Çin Uluslararası Ticareti Geliştirme Konseyi tarafından düzenlenen Çin-Suriye Şirketleri İlişkileri ve Ticareti Geliştirme Konferansı Pekin'de yapıldı. Çinli ve Suriyeli şirketlerin ilk kez iletişim kurma imkanı yakaladığı bu konferansa ülkelerin altyapı, enerji, imalat ve diğer alanlarında çalışma yürüten 150'den fazla işletme katıldı.

2017'nin ağustos ayında, 59. Şam Uluslararası Fuarı'na (Expo) 20'den fazla Çinli işletme katıldı. Bu fuar da sergilenen ürünler arasında enerji ürünleri, inşaat malzemeleri, otomobil, mobilya, mekanik ekipman ve ev aletleri bulunuyordu (Çin Halk Cumhuriyeti Suriye Büyükelçiliği Ekonomi ve İş Geliştirme Departmanı, 2017). 6-15 Eylül 2018 tarihleri arasında Ortadoğu'nun en büyük ve en eski ticaret ve sanayi fuarı olan 60. Şam Uluslararası Fuarı düzenlendi. Fuara 48 ülkeden 1,722 firma katıldı. Dünyanın her yerinden gelen, içlerinde Çinlilerin de bulunduğu firmalar Suriye'deki önemli iş olanaklarını tanıma fırsatı buldular (Wang & Zheng, 2018). Çin'in "kalkınmacı barış"ı Çin hükümeti tarafından başlatılmaktadır fakat Çinli devlet ve özel sektör firmaları tarafından yürütülmektedir. Bu, Çin'in izlediği "sahneyi devlet kurar, oyunu firmalar oynar" modelinin bir örneğidir.

Çin ayrıca "kalkınmacı barış" önerisini uygulamak için insani yardımı güçlendirmektedir. 15 Mayıs 2017'de Çin'in Suriye Büyükelçisi Qi Qianjin ile Suriye'nin Planlama ve Uluslararası İşbirliği Ajansı Direktörü, Çin ve Suriye hükümetleri adına Suriye'ye acil yardım sağlanmasına ilişkin ekonomik ve teknik bir işbirliği anlaşması imzaladılar (insani yardım amacıyla).

17 Temmuz 2021'de Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Çin Devlet Müşaviri ve Dışişleri Bakanı Wang Yi ile Suriye'nin başkenti Şam'da görüşüyor. (CGTN, 2021)

Çin, Suriye'ye acil gıda yardımı da teklif etti. 14 Şubat 2018'de Büyükelçi Qi Qianjin ve Suriye'deki Uluslararası Kızılhaç Komitesi temsilcisi, Çin hükümeti ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi adına, yapılacak yardımın transferi konusunda bir anlaşma imzaladılar. Anlaşma uyarınca 15 Mayıs 2017'de Çin hükümeti, Suriye'deki yerinden edilmiş kişilere ve geri dönen mültecilere su, yiyecek, geçici barınak ve tıbbi hizmetler sağlama konusunda Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne destek amacıyla yardım sağladı.

Şu anda, ilgili yardım projeleri başarıyla uygulanmaktadır. 20 Kasım 2017'de Çin'in Suriye Büyükelçisi ve Suriye temsilcileri, Lazkiye limanında Suriye'ye yapılan acil gıda yardımının devir teslim törenine birlikte katıldılar (Çin Halk Cumhuriyeti Suriye Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Ofisi, 2017). Çin'in Suriye'de uyguladığı "kalkınmacı barış" modelinde insani yardımın önemli bir yeri vardır.

16 Ağustos 2018'de Çin'in Suriye Büyükelçisi ile Suriye'nin Planlama ve Uluslararası İşbirliği Ajansı Direktörü, iki hükümet adına toplu taşıma, gıda, barınma ve diğer alanları içeren insani yardım amaçlı işbirliği konusunda iki muhabere imzaladılar. 10 Ekim 2018'de Suriye'deki Çin Büyükelçiliği Maslahatgüzarı ve Suriye Elektrik Bakanlığı Bakan Yardımcısı Çin'in Suriye'de enerji ekipmanları projesine yaptığı yardımı konu alan devir teslim törenine ortaklaşa katıldı. Törende iki temsilci devir teslim belgelerini imzaladı (Sina News, 2018).

Çin'in Suriye'de uyguladığı "kalkınmacı barış" modelinde ekonomik ve teknolojik desteğin de rolü önemlidir. Mart 2020'de Çin'in Suriye Büyükelçisi Feng Biao ve Suriye'nin Planlama ve Uluslararası İşbirliği Ajansı Direktörü İmad Sabni Çin ile Suriye arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması'nı imzaladılar.

Feng, Çin'in Çin-Suriye dostane ilişkilerinin geliştirilmesine büyük önem verdiğini ve süreci aktif olarak desteklediğini belirtti. Suriye krizinin başlamasından bu yana Çin, Suriye'ye aktif olarak insani yardım sağladı ve Suriyeli teknik personele, dostluklarının somut bir tezahürü olarak, teknik alanda eğitim verdi. Çin, imkanları dahilinde Suriye'ye yardım ve destek sağlamaya, yeniden inşaı aktif olarak katılmaya ve Çin-Suriye dostane işbirliğinin istikrarlı gelişimini teşvik etmeye devam etmek konusunda isteklidir (Çin Halk Cumhuriyeti Suriye Büyükelçiliği, 2020).

Çin, "kalkınmacı barış" modelini uygularken "halkın geçim kaynaklarına ve ekonominin toparlanmasına öncelik vermeyi" teklif etmektedir.

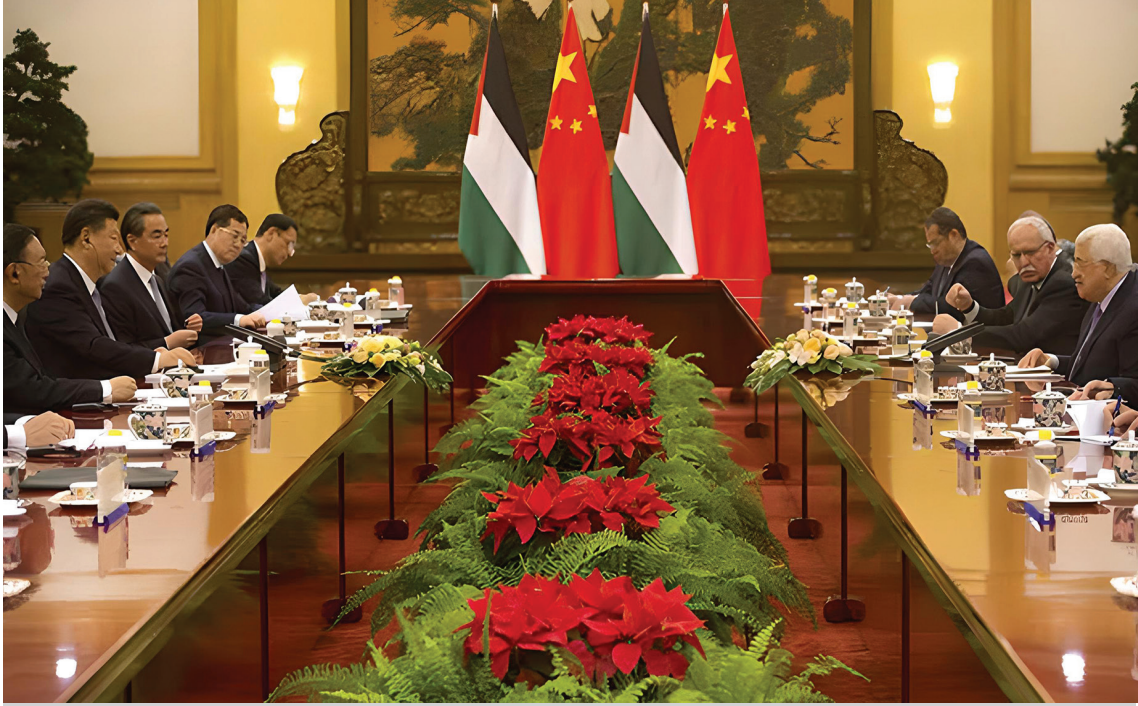
Çin'in "kalkınmacı barış" modeli başarılı olmuştur. Çin, Çinli firmaları modele dahil olmaya teşvik etmektedir çünkü firmaların buradan elde edebilecekleri ekonomik faydalar olmasının yanı sıra, bu işletmelerin Suriye'deki ekonomik angajmanları aynı zamanda Suriye'de siyasi uzlaşmanın oluşmasını da kolaylaştırmaktadır. Temmuz 2021'de Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi Ortadoğu'yu ziyaret etti ve buradaki ilk durağı Suriye oldu. Wang, Şam'da Suriye meselesi için "dört maddelik öneri"yi sundu: Bunların ilki, Suriye'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermekte ısrar etmektir. İkincisi, Suriye halkının kendi kaderini belirlemesine izin vermektir. Üçüncüsü, halkın geçimini ön planda tutma ilkesine bağlı kalarak, yeniden inşaı hızlandırma ve Suriye'ye yönelik tüm tek taraflı yaptırımları ve ekonomik ablukaları derhal kaldırmaktır. Dördüncüsü, terörle etkin bir şekilde mücadelede ısrar etmektir (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2021). "Dört maddelik öneri" arasında üçüncü madde Çin'in "kalkınmacı barış" fikrini yansıtmaktadır.

Mayıs 2022'de yayınlanan "BRICS Ülkelerinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Dışişleri Bakan Yardımcıları/Özel Elçilerinin Ortak Açıklaması"nda, Çin ve diğer BRICS üyeleri, Suriye sorununu çözmenin anahtarının "Suriye liderliğinde, Suriye'nin sahipliğinde, BM'nin kolaylaştırıcı rol oynadığı siyasi süreci" takip etmek, Suriye'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duymak ve BM'nin ana arabulucu olması işlevini desteklemek olduğunu vurguladılar. Çin ve diğer gelişmekte olan ülkeler, halkın geçim kaynaklarına öncelik vermenin ve yenilenme projelerini hızlandırmanın önemine de dikkat çektiler (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022). Çin, "kalkınmacı barış" modelini uygularken "halkın geçim kaynaklarına ve ekonominin toparlanmasına öncelik vermeyi" teklif etmektedir.

Çin'in Filistin-İsrail Çatışmasında "Kalkınmacı Barış" Politikası

Çin hükümeti, Filistin meselesinin Ortadoğu ihtilafının çözümünde en temel mesele olduğunu ve "İki Devletli Çözüm"ün tek gerçekçi yol olduğunu savunmaktadır. Filistin sorununda ilgili taraflar ve uluslararası toplum, Birleşmiş Milletler kararlarını ve Arap barış girişimini baz alarak "İki Devletli Çözüm"ü teşvik etmek için çaba göstermelidir.

Filistin-İsrail sorununun çözümü konusunda Çin ayrıca farklılıkları koruyarak ortak bir zemin aramayı, karşılıklı siyasi güveni artırmayı ve nihayetinde Ortadoğu'da ekonomik işbirliğinden hareket ederek barış sürecini ilerletmeyi önermektedir. Temmuz 2017'de Cumhurbaşkanı Xi Jinping, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile bir araya geldi ve bu sırada Cumhurbaşkanı Xi, Filistin-İsrail sorununun çözümüne ilişkin "dört maddelik bir öneri" ortaya sundu: İki devletli sisteme dayalı siyasi çözümü kararlılıkla ilerletmek ve barış görüşmelerini mümkün olduğunca erken başlatmak için çaba sarf edilmelidir.

18 Temmuz 2017'de Xi Jinping ve Mahmud Abbas, ikili ilişkiler ve diğer ortak konular hakkında 18 görüş alışverişinde bulundu. İki taraf, görüşmelerinin ardından bir dizi anlaşmaya imza attı. (CGTN, 2017)

Filistin ve İsrail arasındaki işbirliğini teşvik etmek için kalkınmaya daha fazla önem verilmelidir. Çin için hem Filistin hem de İsrail “Kuşak ve Yol” girişiminin önemli ortaklarıdır. Çin, kalkınmacı barış fikrini takiben karşılıklı yarar sağlayan işbirliğini sürdürmeye ve Filistin’in daha hızlı kalkınma yönündeki davasını desteklemeye devam etmeye hazırdır. Çin, Filistin tarafına yardım edecek büyük projeler geliştirmek için Filistin ve İsrail ile üçlü bir diyalog mekanizması başlatmayı önermiştir (People’s Daily, 2017). Çin’in “kalkınmacı barış” girişimi, Filistin-İsrail ihtilafını çözmek için yeni düşünce ve fikirler ortaya koymaktadır.

2021’de Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, konuyla ilgili yeni bir çözüm önerisinde bulunarak şu üç fikri dile getirdi: Birincisi, Filistin

Ulusal Yönetimi güçlendirilmeli ve özerklik ve işgal altındaki topraklar üzerinde etkin bir kontrol sağlayabilmesi için güvenlik, finans ve diğer alanlarda egemenlik işlevlerini yerine getirme yetkisi ona verilmelidir. İkincisi, uluslararası toplum Filistin hükümetini birliği güçlendirmesi, diyalog yoluyla iç uzlaşmayı sağlaması ve Filistin sorununun çözümünde birleşik bir müzakere pozisyonu oluşturması için desteklemelidir. Üçüncüsü, Filistin ve İsrail, “İki Devletli Çözüm’e dayalı barış görüşmelerini yeniden başlatmaya teşvik edilmelidir (Sohu, 2021). “Üç maddelik öneri”ye bakıldığında, zayıf bir Filistin yönetiminin barış süreci için elverişli olmadığı açıktır. “Kalkınmacı barış”ı sağlamak için Filistin yönetimi güçlendirilmeli ve kapasitesi geliştirilmelidir.

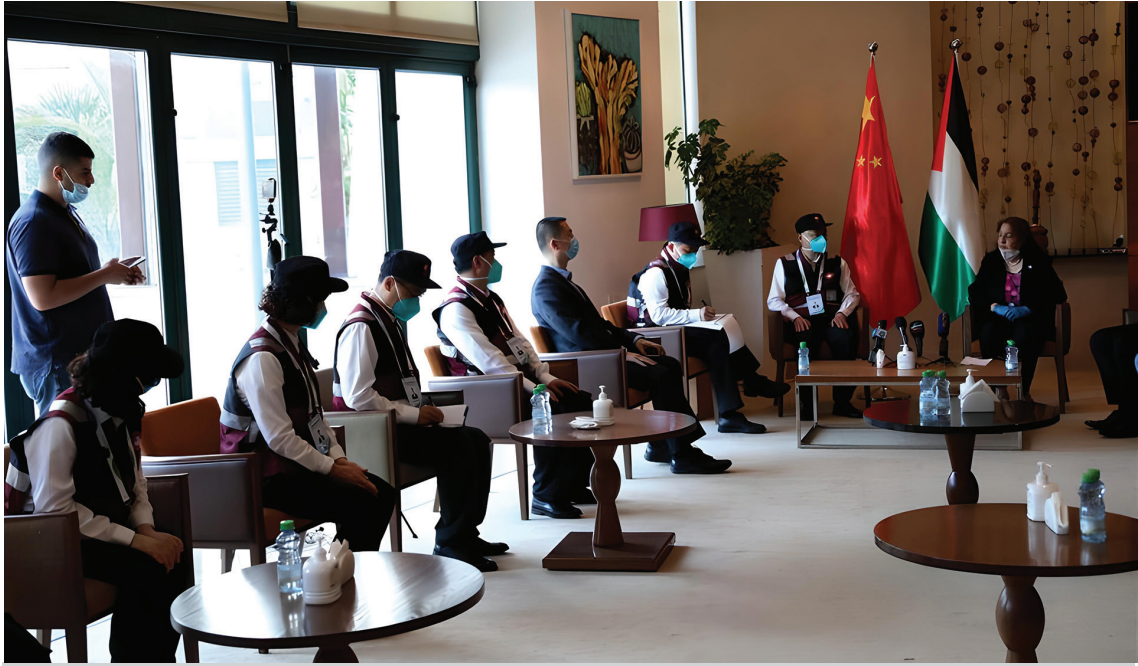
Filistinli mülteciler, Çin'in "kalkınmacı barış" inisiyatifini uygulamada incelenen temel konudur. 13 Ocak 2021'de Büyükelçi Feng Biao, Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı'na (BMYBA) Çin hükümeti tarafından sağlanan COVID-19'la mücadele malzemelerinin devir teslim törenine katıldı. Devir teslim mutabakatını kurumun Suriye'deki temsilcisiyle birlikte imzaladı. Feng, salgının patlak vermesinden bu yana Çin'in bu kurum aracılığıyla Filistin, Lübnan, Ürdün ve diğer ülkelerdeki Filistinli mültecilere birçok tıbbi malzeme sağladığını ve ayrıca Çin'in COVID-19 ile mücadele deneyimini paylaşmak amacıyla Filistin'e tıbbi gruplar gönderdiğini söyledi. Feng, gelecekte Çin'in kurum ile işbirliğini daha da güçlendirmeye ve Filistin halkının refahını iyileştirmeye daha fazla katkıda bulunmaya istekli olduğunu vurguladı (Çin Halk Cumhuriyeti Suriye Büyükelçiliği, 2021). Mayıs 2021'de Filistin-İsrail ihtilafının patlak vermesinden sonra Çin, Güvenlik Konseyi'nin o dönemki başkanı olarak, BMGK'yi ateşkes ve barış için güçlü bir ses çıkarması konusunda aktif olarak destekledi. Çin, Filistin'e 1 milyon dolar insani yardım sağladı ve BMYBA'ya 1 milyon dolar daha katkıda bulundu (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Cumhurbaşkanı Xi, uluslararası toplumun nesnellik ve tarafsızlığa bağlı kalması, kapsayıcı olması ve karşılıklı anlayışı savunması gerektiğini ifade etti.

Çin ilk Ortadoğu özel elçisini 2002 yılında atadı ve Büyükelçi Wang Shijie'ye bu görevi verdi. Diplomatik arabuluculuk çabalarından biri olarak, Çin

hükümeti 15 Temmuz 2021'de Filistin-İsrail barış görüşmeleri için çevrimiçi bir seminer düzenledi. Toplantıya Filistin Kurtuluş Örgütü Yürütme Komitesi, Filistin Halk Mücadelesi Cephesi, İsrail Adalet Bakanı ve "Cenevre Girişimi"nin temsilcileri ile hem Filistinli hem de İsrailli sivil toplum kuruluşlarından temsilciler katıldı. Devlet Konseyi Üyesi ve Dışişleri Bakanı Wang Yi seminerde yaptığı konuşmada, Filistin'deki insani durumun endişe verici olduğuna ve bunun barışın toplumsal temelini ciddi şekilde aşındırdığına dikkat çekti. Çin'in, Filistin'e insani yardım sağlamaya ve BMYBA'nın çalışmalarını desteklemeye devam edeceğini açıkladı (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2021). Çin, ABD, Rusya, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in oluşturduğu Ortadoğu Dörtlüsü (Middle East Quartet) üyesi değildir. Bu nedenle, arabuluculuk çabaları kapsamında insani ve ekonomik yardımlarda rol oynamayı tercih etmektedir.

29 Kasım 2021'de Birleşmiş Milletler, Filistin Halkıyla Uluslararası Dayanışma Gününü anma konferansı düzenledi. Cumhurbaşkanı Xi, son on yıldır yaptığı gibi konferansa bir tebrik mesajı gönderdi. Cumhurbaşkanı Xi, uluslararası toplumun nesnellik ve tarafsızlığa bağlı kalması, kapsayıcı olması ve karşılıklı anlayışı savunması gerektiğini ifade etti. Madrid Barış Konferansı'nın 30. yıldönümünün Filistin ve İsrail taraflarına "İki Devletli Çözüm"ü temel alan eşitlikçi bir diyalogu yeniden başlatmalarına yönelik gerekli yardımı sağlamak adına bir fırsat olarak ele alınmasının önemine dikkat çekti. Xi, uluslararası toplumu, Filistin halkının COVID-19'a karşı mücadelesine yardım etmeye devam etmesi ve Filistin ekonomisini, halkın geçim kaynaklarını ve insani koşullarını iyileştirmesini desteklemeye çağırdı (Çin Halk Cumhuriyeti Filistin Ulusal Yönetim Ofisi, 2021). Bu aynı zamanda Pekin'in "kalkınmacı barış" stratejisinin bir yansımasıdır.

Filistin Sağlık Bakanı Mai al-Kaila, 10 Haziran 2020'de Batı Şeria'nın Ramallah şehrinde Çin'den gelen uzman sağlık ekibiyle görüşüyor. (Nobani, A./Xinhua, 2020)

Çin'in "kalkınmacı barış" girişimi BRICS özel temsilcileri tarafından hoşnutlukla karşılandı. 2022'nin Mayıs ayında Çin ve diğer BRICS ülkelerinin Ortadoğu özel elçileri, Filistin ve İsrail'i İki Devletli Çözüme dayalı barış görüşmelerini sürdürmeye teşvik eden ortak bir bildiri yayınladı. Bu özel elçiler, uluslararası toplumu, İsrail ve Filistin'in barış ve güvenlik içinde yan yana yaşamasını sağlayacak kapsamlı, kalıcı ve adil bir çözüme ulaşmak için BM liderliğindeki uluslararası barış konferanslarını destekleme çabalarını yoğunlaştırmaya çağırdı (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Ortak bildiriye Çin, özellikle "kalkınmacı barış" vurgusu yaptı. Çin ayrıca ülkelerin farklı avantajlarından yararlanılması, barış görüşmelerinin aktif olarak teşvik edilmesi ve Filistin'in COVID pandemisini kontrol altına almasına, ekonomisini geliştirmesine, insani sorunlarını

hafifletmesine ve halkının refahını iyileştirmesine yardımcı olunması için çaba gösterilmesi gerektiğinin altını çizdi. Çin, BMYBA'nın Filistin halkının insani sorunlarını hafifletmek için yürüttüğü kapsamlı çalışmaları övdü. Uluslararası toplumu kalkınma yardımı sağlamaya, BMYBA'nın faaliyetlerini destekleyerek Filistin toplumu arasındaki erişiminin artmasına yardımcı olmaya çağırdı (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022). Metinden, kapasite geliştirmenin "kalkınmacı barış" sürecinin anahtarı olduğu çıkarımını yapabiliriz. Somali, Yemen, Libya, Suriye ve Lübnan'da olduğu gibi zayıf bir Filistin rejimi de ekonomik kalkınmayı ilerletemeyebilir ve böylece bu durum siyasi uzlaşmanın önünde engel hale gelir.

10 Mart 2022'de Çin'in Ortadoğu Özel Elçisi Zhai Jun, Filistin'i ziyaret etti. Filistin Devlet Başkanı Abbas, Ramallah'taki Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Zhai ve heyetiyle bir araya geldi. İki

taraf, ikili ilişkiler, Filistin sorunu ve uluslararası ve bölgesel çatışma riskleri hakkında görüş alışverişinde bulundu (Çin Halk Cumhuriyeti Filistin Ulusal Yönetim Ofisi, 2022). Filistin-İsrail çatışmasına ilişkin Çin'in "kalkınmacı barış" politikasına dayanarak ve kalkınma ile kapasite geliştirmeyi püf noktalar olarak belirleyerek önerdiği "üç madde" çözümü, Filistin tarafından memnuniyetle karşılandı.

Çin'in Lübnan'da "Kalkınmacı Barış" Politikası

Lübnan, 1950'lerde ve 1960'larda istikrarlı ve müreffeh bir ülkediydi fakat 1975'ten 1990'a kadar süren acımasız iç savaş, çeyrek milyon insanı kapsayan ağır bir kayba neden oldu. O zamandan beri Lübnan siyaseti kutuplaştı ve toplum bölündü. Mezhepsel anlaşmazlıktan etkilenen Lübnan ekonomisi, yüksek enflasyon, paranın ciddi değer kaybı ve artan işsizlik nedeniyle neredeyse durma noktasına geldi. Ekim 2019'dan Haziran 2021'e kadar Lübnan'da gıda fiyatları %404 arttı (The Geopolitics, 2021). Böyle bir güvenlik ve ekonomik çıkmaz karşısında Çin, Lübnanlı siyasi partiler arasında siyasi arabuluculuk başlatmamakta, onun yerine "kalkınmacı barış" yoluyla yapıcı bir rol oynamaya çalışmaktadır.

Ekonomik işbirliği ve insani yardım, Çin'in Lübnan barışına destek olma araçlarıdır.

Çin'in Suudi Arabistan Büyükelçisi Chen Weiqing'in "Çin'in Halka Dayanarak Olağanüstü Kalkınma Sorumluluğu" başlıklı makalesinde yazdığı gibi, Çin'in yurt içinde "kalkınma ve barış" argümanı, kendi çağdaş kalkınmasına dayanmaktadır

(Chen, 2021). Zamanın teması ve ulusal politikaların yönelimi değiştikçe Çin, kalkınma ve güvenlik arasındaki ilişkiyi ele alırken yaşama odaklı kalkınma olarak adlandırılan üç aşama yaşadı: (Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan, Reform ve Dışa Açılma politikalarının sonuna kadar) kalkınma odaklı güvenlik dönemi, (Reform ve Dışa Açılma'dan, 2012'de düzenlenen Çin Komünist Partisi 18. Ulusal Kongresi'nin başlangıcına kadar) kalkınma ve güvenliğe eşit önem dönemi ve (Çin Komünist Partisi'nin 18. Ulusal Kongre'den sonra) yüksek kaliteli kalkınmayı teşvik etme dönemi (Zhong, 2022: 74). Çin'in Reform ve Dışa Açılma politikası 1979'da başlatılmadan önce, Çin kendi içinde siyasi olarak bölünmüştü ve ideolojik ayrışmalar yaşıyordu. Deng Xiaoping'in "önce ekonomik kalkınma" önerisi sonunda tüm grupların fikir birliği haline geldi. Bu, Çin'in "kalkınmacı barış" stratejisini daha az gelişmiş ülkelere önerebilmesi için yararlandığı tarihsel bir miras haline geldi.

Ekonomik işbirliği ve insani yardım, Çin'in Lübnan barışına destek olma araçlarıdır. Bir yandan Çin, Lübnan'ın en büyük ticaret ortağıdır ve Lübnan'ın yıllık 2 milyar dolarlık ithalatının %40'ını karşılamaktadır (The Geopolitics, 2021). Yakın zamanda da Çin, ülkenin elektrik şebekelerine ve otoyollarına yatırım yapmaya başladı. Demiryolları, ülkenin altyapısının da önemli bir parçasıdır. Çin, Beyrut'u Trablus'a bağlayan demiryollarını 2019'da işletmeye başladı. Ayrıca Suriye'nin Şam şehri ile bağlantılı olan bu demiryolları istihdam yaratarak işsizliğin azalmasına katkı sağladı. "Kalkınmacı barış" stratejisinin katkısıyla Çin, KYG'nin gerçekleşmesi için gerekli karayollarının ve demiryollarının birbirine bağlanmasını da sağlayabilir. Hariri hükümeti, Çin'in en uygun seçenek olmasıyla, bu bölgede işbirliğine ve doğrudan yabancı yatırım girişlerine yönelik olumlu tutum aldı (The Geopolitics, 2021).

Çin ordusu, Lübnan ordusuna COVID-19 salgınıyla mücadelede ihtiyaç duyulan tıbbi malzeme desteğinde bulundu. (Xinhua, 2020)

Oldukça yoksul bir ülke olarak Lübnan, Çin ile Kuşak ve Yol'da işbirliği yapma konusunda proaktif ve ekonomik bir başarı elde etmeyi beklemektedir. 2022'nin ağustos ayında Çin Lübnan'a 261 milyon dolarlık ihracat ve Lübnan'dan 5.59 milyon dolarlık ithalat yaparak, Lübnan'a karşı 255 milyon dolarlık dış ticaret fazlası verdi. 2021 Ağustos ile 2022 Ağustos arasında Çin'in ihracatı 123 milyon \$ (%89,6) artarak 137 milyon \$'dan 261 milyon \$'a yükselirken, ithalatı 1.76 milyon \$ (%-23,9) azalarak 7.35 milyon \$'dan 5.59 milyon \$'a geriledi (The OEC World, 2022). Çin'in ticari faaliyetleri pazar odaklıdır ancak Çin hükümeti tarafından siyasi etkiyi genişletmek amacıyla teşvik edilmektedir.

Öte yandan Çin, Lübnan'a insani yardım sağlamaktadır. 2020 Ağustosunda Beyrut, yaklaşık 300,000 kişiyi yerinden eden ve 150'den fazla si-

vili öldüren ölümcül bir kimyasal patlamayla sarsıldı. Bin kadar Çinli BM barış gücü askeri hızla organize oldu ve kurtarma operasyonlarına başladı. Çin ayrıca acil yardım için de 1 milyon dolar teklif etti. Çin Hükümeti'nin Ortadoğu Özel Temsilcisi Zhai Jun, 9 Ağustos 2020'de Lübnan'a yönelik uluslararası yardım konulu video konferansta, Çin'in Lübnan'a, yaralıların tedavisinde destek vermek ve büyük kayıplara uğrayan veya yerinden edilen ailelere yardımcı olmak için daha fazla yardım sağlayacağını duyurdu (Guangming Net, 2020).

Çin tarafından finanse edilen Lübnan Ulusal Yüksek Müzik Konservatuarı, aynı zamanda Çin'in "kalkınmacı barış"ın bir göstergesidir. Konservatuarın inşaatına Aralık 2020'de başlandı ve tamamlanması üç yıl sürecek. 62 milyon \$'a mal olması beklenen konservatuar, 39,000

metrekarelik bir alanı kaplıyor ve 1,200 kişi kapasiteye sahip. Lübnan Başbakanı Najib Mikati, Lübnan'ın başkenti Beyrut yakınlarındaki konservatuarın Ortadoğu bölgesi için bir çekim merkezi olacağını ifade etti (Global Times, 2022).

Çin'in halkın refahını iyileştirmekten ve hükümetin kapasitesini geliştirmesinden yola çıkan "kalkınmacı barış" önerisi, Lübnan siyasi uzlaşması için yeni bir yörünge sağlayabilir.

Çin, diğer gelişmekte olan güçlerle işbirliği içinde Lübnan'daki "kalkınmacı barış" girişimini çok taraflı bir arenada yürütmeye çalışıyor. Mayıs 2022'de Çin ve diğer BRICS üyeleri, Lübnan'ın istikrarı, güvenliği, egemenliği, siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü koruma çabalarına ve ayrıca Lübnan halkının kendi ulusal koşullarına uygun bir kalkınma yolu izleme haklarına destek verdiklerini yinelediler. BRICS'in Ortadoğu İşleri özel elçileri, oy birliğiyle uluslararası toplumu siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarı mümkün olan en kısa sürede yeniden tesis etmesine yardımcı olmak için politik ön koşullar olmaksızın Lübnan'a sürekli olarak yardım etmeye çağırdılar. Lübnan Hükümeti ile IMF arasında, Lübnan halkının karşılaştığı ciddi ekonomik zorlukların üstesinden gelmek için gerekli tüm önlemleri almak ve uzun süredir gecikmiş ekonomik reformları üstlenmek için imzalanan personel sağlanması alanındaki anlaşmayı memnuniyetle karşıladılar (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022). Çin'in halkın refahını iyileştirmekten ve hükümetin kapasitesini geliştirmesinden yola çıkan "kalkınmacı barış" önerisi, Lübnan siyasi uzlaşması için yeni bir yörünge sağlayabilir.

Doğu Akdeniz ve Çin'in "Kalkınmacı Barış" Politikasının Geleceği

Anayasasında "barışçıl kalkınma yoluna bağlı kalmayı" benimseyen dünyadaki tek ülke olarak Çin, hiçbir zaman Ortadoğu savaşına aktif olarak dahil olmadı, Ortadoğu'nun bir karışını işgal etmedi ve vekalet savaşlarına girmede. Şimdiye kadar Çin, 14 komşu ülkesinden 12'si ile kara sınırı sorununu barışçıl yollarla çözdü (Wu & Zhang, 2022: 54). Cumhurbaşkanı Xi Jinping, 2016 yılında Mısır'a yaptığı ziyarette şunu sordu: "Ortadoğu bereketli bir bölgedir. Burada şimdiye kadar çatışmanın ve savaşın biteceği bir yola girilemediği için üzgünüz. Ortadoğu nereye gitmektedir (Liu, 2022: 19)?" Çinlilerin bu soruya cevabı şudur: "kalkınmacı barış" çözümlerden biri olabilir.

Doğu Akdeniz çatışmalarına yatkın bir bölge olduğundan, "kalkınmacı barış" pratiği için kilit bir alandır. Suriye'de ABD ile Rusya arasındaki rekabet, İsrail ile İran arasındaki Soğuk Savaş, Filistin ile İsrail arasındaki anlaşmazlıklar ve bölgedeki diğer Arap ülkelerinin karşı karşıya olduğu güvenlik açığı, "kalkınma eksikliği" ile yakından ilişkilidir. Ocak 2016'da yayınlanan Çin'in Arap Politikası Belgesi'nde "halkın geçim kaynaklarının iyileştirilmesi" hedefi üç kez belirtildi. Belgede ayrıca şu vaatte bulunuldu: "Çin, açıklık ve karşılıklılık, karşılıklı yarar ve kazan-kazan prensiplerine dayanan yeni tür bir işbirliği mekanizmasını geliştirmek için Arap devletleriyle işbirliği yapmaya isteklidir. Arap devletlerinin ihtiyaçları doğrultusunda Çin, Arap devletlerine öz kalkınma kapasitelerini yükseltmelerine ve halkın geçim kaynaklarını iyileştirmelerine yardımcı olmak için ikili ve çok taraflı kanallar aracılığıyla yardım etmeye devam edecektir (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016)."

6 Ekim 2022'de Lübnan Başbakanı Najib Mikati, Kültür Bakanı Mohammad Mortada ve Çin'in Lübnan Büyükelçisi Qian Minjian, Beyrut yakınlarındaki Dbayeh'te Çin tarafından finanse edilen Ulusal Müzik Konservatuari'nin şantiyesini ziyaret etti. (Xinhua, 2022)

İşleyiş açısından bakıldığında Çin ve Doğu Akdeniz ülkeleri yönetim konusundaki iletişimlerini güçlendirerek “kalkınmacı barış”ı ortak bir vizyon ve düşünce haline getirmektedir. “Kalkınmacı barış” ruhu “Çin-Arap İşbirliği Forumu”nda ve Çin ile Suriye, Lübnan ve Filistin’in “Kuşak ve Yol” girişimini ortaklaşa kurmadaki çabalarını ele alan çeşitli belgelerde görülebilir.

İlk olarak, Çin hükümeti elinden geldiğince Doğu Akdeniz'deki istikrara sahip olmayan ül-

kelere kalkınma yardımı sağlıyor ve bu da bölgedeki gerilimi hafifletmeye yardımcı oluyor. Ülkelerdeki siyasi fraksiyonlar, ulusal kalkınma yolları konusunda fikir birliğine varamamışlardır ve süregelen ekonomik ve sosyal sorunları da hem kendilerinin hem de bölgenin çalkantılarını ağırlaştırmaktadır. Çin'in bu ülkelere yaptığı, bölgesel çatışmaların hafiflemesine vesile olan kalkınma yardımları, “kalkınmacı barış”ın bir tezahürüdür.

İkincisi, Çin, Doğu Akdeniz'deki hükümetlerin kapasitelerini geliştirmesi çalışmalarına aktif olarak katılmaktadır. Çin'in "kalkınmacı barış" fikri, gevşek bir yapıya dayanan güçsüz hükümetlerin genellikle kaosa ve çatışmalara yol açtığına ısrarcıdır. Orta ve küçük boyutlu ülkelerde hükümetlerin kapasitelerini daha güçlü şekilde geliştirmeleri, iç uyumlarına ve istikrarlarına katkıda bulunmaktadır. Çin'in Doğu Akdeniz ülkelerine verdiği destek, hükümetlerin kapasitesini geliştirmeyi de içermektedir. Hedef ülkelerin kolluk kuvvetleri, polis eğitimi ve istikrarı sürdürme kapasitesi, bu gelişmenin içindedir.

Üçüncüsü, Çin, Doğu Akdeniz ülkelerine insani yardım sunmaktadır. "Arap Baharı"nın patlak verdiği günden beri Suriye, Lübnan ve Filistin'deki eski ve yeni sorunları neredeyse hiç çözülmeden kaldı. On yıllık kaostan sonra, durum hala belirsizliğini koruyor. Çin'in BM, Arap Ligi ve Afrika Birliği çerçevesinde ve ikili işbirliği platformları aracılığıyla ihtilafli ülkelere sağladığı yardımlar bölgede barışı ve kalkınmayı desteklemiş ve yakıcı sorunların azaltılmasına yardımcı olmuştur.

Son olarak, "kalkınmacı barış" politikasını pratikte geliştirmek için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Çin, "kalkınmacı barış" politikasını uygularken daha açık ve kapsayıcı olacaktır. Çin'in dışında, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı, Japonya Resmi Kalkınma Yardımı ve Avrupa Birliği Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Kalkınma Yardımı Komitesi gibi diğer aktörler de pratikte "kalkınmacı barış"ı gerçekleştirmede Çin'in partnerleridir (Sun & Zhang, 2019: 128-129). Doğu Akdeniz'de, yalnızca, dış güçler birbirini tamamlayıcı ve koordine edici bir duruma geldiğinde barış ve istikrar sağlanabilir.

Sonuç

Çin ve Doğu Akdeniz ülkelerinin tümü, ulusal koşullarda benzerliklere sahip, gelişmekte olan dünyaya aittir. Güvenliği dış tehditlerle tanımlama eğiliminde olan gelişmiş ülkelerin aksine, gelişmekte olan ülkelerin ana görevi kalkınmadır ve iç sosyo-ekonomik zorlukları oldukça büyüktür. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerin güvenliği, kalkınmayla ifade edilmektedir (Zhong, 2013: 16). Batılı güçler tarafından ortaya atılan "demokratik barış" fikrinin kayda değer bir ilerleme sağlayamamasının sonucu olarak, Doğu Akdeniz ülkeleri "kalkınmacı barış" politikasının uygulanmasını istemektedir. Çin'in reform ve dışa açılma deneyimine dayanarak önerdiği "kalkınmacı barış" fikri, bölgesel çatışmaların nasıl çözülebileceği yönünde bir sorgulamanın ürünüdür. Bu fikir henüz tam şekillenmemiş olsa ve pratikte test edilip geliştirilmeye devam etse de en azından geçiş ülkelerinde barışın yeniden tesis edilmesi için bir alternatif olma işlevini yürütüyor. Kalkınmacı barış daha kapsayıcıdır, çünkü çoğul değerleri ve rekabete dayalı barış girişimlerini benimsemekte ve her ülkenin kendi siyasi ve ekonomik kurumlarını kendi ulusal durumuna göre seçebileceğini savunmaktadır (He, 2017: 28).

Doğu Akdeniz ülkeleri "büyüme sancılar" ile karşı karşıyadır. Doğu Akdeniz'deki güvenlik ve kalkınma sorunları hemen çözülemez. "Kalkınmacı barış" tarafından savunulan ekonomik yönetim ve Batı'nın savunduğu "demokratik barış" fikirleri birbirlerini mutlak anlamda dışlayıcı değildir. Az gelişmişlik Doğu Akdeniz'deki karmaşık ve birikmiş güvenlik sorununun başlıca nedeni olsa da asla tek neden değildir. Bu nedenle, "kapsamlı önlemler alma" perspektifinden hareket eden uluslararası toplumun, bölgede ortak çıkarlara sahip bir topluluk ve ortak bir gelecek inşa etmek için ekonomik, siyasi ve askeri araçlara başvurusu zorunludur. 🌸

Kaynakça

- CGTN. (2017). <https://news.cgtn.com/news/33416a4d34517a6333566d54/index.html> adresinden alındı.
- CGTN, (2021). <https://news.cgtn.com/news/2021-07-18/Wang-Yi-China-opposes-any-attempt-to-seek-regime-change-in-Syria-11Zm0TLyxz2/index.html> adresinden alındı.
- China's commitment to its people behind remarkable development. Arab News. <https://www.arabnews.com/node/1881476> adresinden alındı.
- China Daily. (2021). Foreign Minister Wang Yi Raised a five-point initiative for the Middle East Security and Stability.
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2021). Speech by State Councilor Wang Yi and Foreign Minister at the Seminar of Palestinian Israeli Peacemakers. https://www.mfa.gov.cn/web/wjb_673085/zzjg_673183/xybfs_673327/xwlb_673329/202107/t20210716_9175853.shtml adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). Joint Statement of the Consultations of Deputy Foreign Ministers/Special Envoys of BRICS Countries on the Middle East and North Africa. https://www.mfa.gov.cn/eng/wjbxw/202205/t20220523_10691021.html adresinden alındı.
- ClearIAS Team. (2017). Syrian Crisis: Reasons and Implications in a nutshell. <https://www.clearias.com/syrian-crisis/> adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). Vice Foreign Minister Deng Li's Remarks at the Opening Ceremony of the Second Middle East Security Forum. https://www.mfa.gov.cn/web/wjb_673085/zzjg_673183/xybfs_673327/xwlb_673329/202209/t20220922_10769732.shtml adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2021). Speech by State Councilor Wang Yi and Foreign Minister at the Seminar of Palestinian Israeli Peacemakers. https://www.mfa.gov.cn/web/wjb_673085/zzjg_673183/xybfs_673327/xwlb_673329/202107/t20210716_9175853.shtml adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2016). China's Arab Policy Paper. <https://www.fmprc.gov.cn/web/zyxw/t1331327.shtml> adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2021). Foreign Minister Wang Yi Put Forward a "Four-Point Proposal" on the Solution to Syrian Issue. http://new.fmprc.gov.cn/web/gjhdq_676201/gj_676203/yz_676205/1206_677100/xgxw_677106/202107/t20210718_9181787.shtml adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). Joint Statement of the Consultations of Deputy Foreign Ministers/Special Envoys of BRICS Countries on the Middle East and North Africa. https://www.mfa.gov.cn/eng/wjbxw/202205/t20220523_10691021.html adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Filistin Ulusal Yönetim Ofisi. (2021). President Xi Jinping Sent a Congratulatory Message to the Commemoration of the International Day of Solidarity with the Palestinian People. http://ps.chinaoffice.gov.cn/zbwl/202112/t20211206_10463161.htm adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Filistin Ulusal Yönetim Ofisi. (2022). Palestinian President Abbas Meets China's Special Envoy Zhai Jun. http://ps.china-office.gov.cn/zbwl/202203/t20220311_10651130.htm adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Suriye Büyükelçiliği Ekonomi ve İş Geliştirme Departmanı. (2017). Syria Launches the 59th Damascus International Fair. <http://sy.mofcom.gov.cn/article/todayheader/201708/20170802629359.html> adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Suriye Büyükelçiliği. (2020). China and Syria Signed a Cooperative Agreement of Economic and Technological Cooperation. http://sy.china-embassy.gov.cn/dsxx/dshd/202003/t20200305_1989360.htm adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Suriye Büyükelçiliği. (2021). Ambassador Feng Biao Attends the Handover Ceremony of Anti epidemic Materials of the Chinese Government's Assistance to the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East. http://sy.china-embassy.gov.cn/dsxx/dshd/202101/t20210113_1989405.htm adresinden alındı.
- Çin Halk Cumhuriyeti Suriye Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Ofisi. (2017). The Handover Ceremony of China's Emergency Food Aid to Syria. <http://sy.mofcom.gov.cn/article/zxhz/201711/20171102674140.html> adresinden alındı.
- Ding, H. & Sun, D. (2021). The Images of China and Britain in the Syrian Media: A Comparison. *Contemporary Arab Affairs*, (14), 57.
- Dünya Sağlık Örgütü. (t.y.) Syria Crisis. <https://www.who.int/emergencies/situations/syria-crisis> adresinden alındı.
- Ghiselli, A. & Al-Sudairi, M. (2019). Syria's 'China Dream': Between the Narratives and Realities. *Commentaries, King Faisal Center for Research and Islamic Studies*, 5.
- Global Times. (2022). China-funded conservatory in Lebanon to be center of attraction in Mideast: Lebanese PM.
- Guangming Net. (2020). China Is Taking an Active Part in Assisting Lebanon. https://world.gmw.cn/2020-08/14/content_34088175.htm adresinden alındı.
- Gueli, R & Liebenberg, S. (2007). Development Peace Missions: Synergising Peacekeeping and Peace Building in Transition Periods, in Festus B Aboagye, ed., *Complex Emergencies in the 21st Century: Challenges of New Africa's Strategic Peace and Security Policy Issues*, Monograph No 134, Chapter 5.
- Guo, G. & Gao, X. (2017). Sharing Development: An Essential Requirement of Socialism with Chinese Characteristics. *Socialist Studies*, (45), 60-65.
- He, Y. (2017). Peace through Development: Chinese Solutions in UN Peacekeeping and Peacebuilding. *International Politics Studies*, (43), 25-26.
- He, Y. (2017). Peace through Development: Chinese Solutions in UN Peacekeeping and Peacebuilding. *International Politics Studies*, (43), 28. <http://sy.mofcom.gov.cn/article/todayheader/201708/20170802629359.html> adresinden alındı.

- Hudson, H. (2013). Looking in or Transforming up: Conceptual Dilemmas of Liberal Peacebuilding and PCRD, in Theo Neethling and Heidi Hudson eds., *Post-Conflict Reconstruction and Development in Africa*, Tokyo, New York and Paris: United Nations University Press, 37; 43.
- IMF. (2022) Emerging markets must balance overcoming the pandemic, returning to more normal policies, and rebuilding their economies. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2021/06/the-future-of-emerging-markets-dutttagupta-and-pazarbasioglu.htm>. adresinden alındı.
- International Labour Organization. (2022). ILOSTAT database. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.1524.ZS> adresinden alındı.
- Liu, J. (2021). Syrian crisis 10 years on: China elaborates its position. CGTN. <https://news.cgtn.com/news/2021-03-29/Syrian-crisis-10-years-on-China-elaborates-its-position-Z1GrQnbAuk/index.html> adresinden alındı.
- Liu, Z. (2022). The Pattern of the Middle East under Reconstruction: Ushering in a 'New Normal' of Peaceful Development? *World Affairs*, (89), 19.
- Longley, R. (2022). What Is the Democratic Peace Theory? Definition and Examples. <https://www.thoughtco.com/democratic-peace-theory-4769410> adresinden alındı.
- Natural Resource Governance Institute. (2021). The East Mediterranean Gas Forum: Regional Cooperation Amid Conflicting Interests. <https://resourcegovernance.org/analysis-tools/publications/east-mediterranean-gas-forum-regional-cooperation-amid-conflicting> adresinden alındı.
- Nobani, A. (2020). Xinhua. <http://english.ts.cn/system/2020/06/11/036310390.shtml> adresinden alındı.
- Olivier, L. (2013). Developmental Peace Missions: The South African Conceptual Approach, in Theo Neethling and Heidi Hudson eds., *Post-Conflict Reconstruction and Development in Africa*, Tokyo, New York and Paris: United Nations University Press, 115; 118.
- Owen, J. M. (1994). How Liberalism Produces Democratic Peace. *International Security*, (19), 87-125.
- Oxford Poverty & Human Development Initiative and United Nations Development Program. (2021). *Global Multidimensional Poverty Index 2021: Unmasking Disparities by Ethnicity, Caste and Gender*. UNDP, 4-5.
- Participation in Middle East Security. *Global Review*, (36), 116.
- People's Daily. (2017). Xi Jinping talks with visiting Palestinian President Mahmoud Abbas: Both Vowed to Promote the Comprehensive Development of the Friendly Cooperation between China and Palestine.
- People's Daily. (2018). Xi Jinping meets with Vice President and Prime Minister of UAE, Sheikh Mohammed bin Rashid Al Maktoum, and Crown Prince of Abu Dhabi, Sheikh Mohammed bin Zayed Al Nahyan.
- People's Daily. (2022). Hand Well the Two Major Things of Development and Security.
- Sohu. (2021). Chinese Foreign Minister Wang Yi Put forward 'Three Ideas' for the Two-State Solution to the Palestinian Issue. https://www.sohu.com/a/478290751_260616?tc_tab=s_news&block=s_news&index=s_2&t=1626661181433 adresinden alındı.
- Sina News. (2018). China Provided Assistance of Electric Appliance to Syria and Stressed It will Support Syrian Reconstruction. (2018, October 11). <http://news.sina.com.cn/o/2018-10-11/doc-ixfewws3113204.html> adresinden alındı.
- Sun, D. & Zhang, D. (2019). *Peace Through Development: Ideas and Paths for China's*.
- Tengxun Net. (2022). <https://new.qq.com/rain/a/20220923A02NKN00> adresinden alındı.
- The Geopolitics . (2021). China in Lebanon: A Mirage of Help. (2021). <https://thegeopolitics.com/china-in-lebanon-a-mirage-of-help/> adresinden alındı.
- The OEC World. (2022). China and Lebanon. <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/chn/partner/lbn> adresinden alındı.
- Wang, J. & Zheng, Y. (2018). Syria Launches the 59th Damascus International Fair. http://www.xinhuanet.com/2018-09/07/c_1123395001.htm adresinden alındı.
- Wang, W. & Han, X. (2022). The Idea and Practice of the Global Security Initiative. *Cotemporary China and World*, (7), 10.
- Wang, X. (2018). Developmental Peace: Understanding China's Africa Policy in Peace and Security, in C. Alden, A. Alao, Zhang Chun, and L. Barber, eds., *China and Africa*. London: Palgrave Macmillan, 67-82.
- Wu, X. & Zhang, W. *Global Security Initiative: Connotation, Significance and Practice*. *China International Studies*, (54), 54.
- Xi, J. (2016). Work Together for a Bright Future of China-Arab Relations: Speech by Xi Jinping at the Arab League Headquarters. *People's Daily*.
- Xinhua. (2020). https://www.guancha.cn/wumaiye/2020_10_15_568117_2.shtml adresinden alındı.
- Xinhua. (2021). <http://global.chinadaily.com.cn/a/202107/18/WS60f36297a310efa1bd662966.html> adresinden alındı.
- Xinhua. (2022). <https://english.news.cn/20221006/876a5ff4a1c6458881b569def1f95516/c.html> adresinden alındı.
- Xinhuanet. (2019). Xi Jinping meets with Crown Prince of the UAE, Mohammed bin Salman. http://www.xinhuanet.com/politics/leaders/2019-02/22/c_1124152558.htm adresinden alındı.
- Zhong, F. (2013). Developmental Security: A Grand Strategy of China. *Foreign Affairs Review*, (30), 16.
- Zhong, K. (2022). Ensuring both Development and Security: Conceptual Evolution and Theoretical Transformation. *CASS Journal of Political Science*, (38), 74.
- Zhong, S. (2019). *The Logic of Peace and Development*. *People's Daily*.